

Két kiszolgáltatási eset (*deditio*) kölcsönhatása a római köztársaság történetében*

1. Bevezetés

A tanulmányt érdemes a cím magyarázatával és a kulcsfogalmak tisztázásával kezdeni, hiszen a kiszolgáltatás a római történelem talán kevésbé ismert jelenségei közé tartozik, illetve már az ókorban is több mindent érthettek a *deditio* fogalma alatt. Egyrészt a római magánjogban is ismert fogalomról van szó, például egy *pater familias* és a hatalma alatt állók viszonyában. A családfő ugyanis elkerülhette a kezdeti időszakban a sértett magánbosszúját, később pedig a *poena* megfizetésének kötelezettségét, ha a hatalma alatt álló elkövetőt a sértett számára átadta (*noxae deditio*).¹ Másrészt az államközi kapcsolatokban is többféle értelemben használatos fogalomról van szó, egyrészt jelenthette az ellenfél feltétel nélküli megadását (*deditio in potestatem* vagy *deditio in fidem*). Ezzel a kapituláló államok vagy népek lemondtak szuverenitásukról Róma javára, akik dönthettek a további sorsukról.² Békeidőben pedig a római támogatás megerősítését szolgálhatta a *deditio*.³ Másfelől bizonyos szakrális szférában is gyökerező alapelvek megsértőit sújthatták kiszolgáltatással, ezáltal az isteni büntetés negatív következményeit kerülhették el. Ilyen jogsértés lehetett például a sérthetetlennek számító követek ellen elkövetett erőszak, vagy egy szerződés megszegése. Mindkettő a *fides* és az istenek megsértésével volt egyenértékű. A gyakorlatban ez azt jelentette, hogy a jogsértőt megkötözve és meztelenül átadták az ellenfélnek az istenek kiengesztelésére, ezáltal a jogsértés negatív következményeit elháríthatták a városról a felelős átadásával.⁴ Ezzel az eszközzel Róma az isteni haragon túl megszabadulhatott a kedvezőtlen és előnytelen szerződések kötelme alól is, amennyiben a megállapodás megkötése felelős személy(ek)hez volt köthető. Tanulmányomban ennek két viszonylag jól dokumentált példáját vetem össze: Kr.e. 321-ben Caudiumnál a *samnisoktól*, Kr.e. 137-ben a pedig *numantiaiaktól* elszenvedett súlyos vereséget követően kényszerültek kedvezőtlen békekötésre a rómaiak. A felelősök kiszolgáltatásával azonban lehetőség nyílt a megállapodások megszegésére és a háború jogos folytatására, az istenek (és a *fides*) megsértése nélkül.

2. A kiszolgáltatás végrehajtói: a *fetialis* papok

A kiszolgáltatás okai – legalábbis formálisan – mindig vallási jellegűek voltak. Ennek megfelelően a végrehajtás is egy papi *collegium*nak, a *fetialis*oknak volt a feladata. Velük kapcsolatban Liviusnál találhatunk legbővebben adatokat, ugyanakkor a korai időszakokra vonatkozó írott források jórészt kitalált vagy módosított hagyományok lehetnek.⁵ A húsztagú testület élén a *pater patratus* állt, az életre szóló tisztséget a legjobb családok tagjai tölthették be Dionysios tudósítása szerint.⁶ Néhány érméből a viseletükre is lehet következtetni (lásd 1.

* Az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-21-2 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott támogatásával készült.

A tanulmányban – ha másként nem utalok erre – minden évszám Krisztus születése előtti időpontot jelöl.

¹ Jenn Lawrence: *Surrendering Hannibal: The Deditio of Culpable Persons in Roman Diplomatic and Military Contexts*. MPhil dissertation. University of Oxford. 2016. 1–2.

² Loretana de Libero: *Surrender in Ancient Rome*. In: *How Fighting Ends: A History of Surrender*. Ed. Holger Afflerbach – Hew Strachan. 2012. 29–38. Mindez pontos szertartás alapján történhetett, lásd: *Livius: A római nép története a város alapításától. I–IV*. Ford. Muraközy Gyula. Bp. 1982. (a továbbiakban *Livius*), I.38.

³ Ernst Badian: *Deditio*. In: *Brill's New Pauly*. Ed. Hubert Cancik et al. 2006. (<https://referenceworks.brillonline.com/entries/brill-s-new-pauly/deditio-e312610>, letöltés 2021. okt. 09.)

⁴ Egyesek önálló kategória helyett a civiljogi elvek államközi alkalmazását látják ebben az esetben.

⁵ Federico Santangelo: *The Fetials and Their „Ius”*. *Bulletin of the Institute of Classical Studies* 51. (2008) 65.

⁶ *Dionysius of Halicarnassus: Roman Antiquities I*. Trans. Earnest Cary. (Loeb Classical Library 319.) Cambridge MA–London 1960. (a továbbiakban *Dion.*), II.72.

melléklet).⁷ Servius, Vergilius Kr.u. 4–3. századi kommentátora is tett említést ezzel kapcsolatban: a *fetialisok* nem viselhettek lenből készült ruhát, illetve egy Iuppitert megjelenítő jogart is magukkal vihetek.⁸ Az intézmény létrehozása valószínűleg a királyság korára vezethető vissza, amikor a terjeszkedő Róma kidolgozta a háború indításával, lezárásával kapcsolatos alapvető szabályokat.⁹ Ugyanakkor konkrét időpontot nem lehet megállapítani, a források ellentmondanak egymásnak.¹⁰ A hagyomány kezdetben gyakran említi a *fetialisok*at, de később epizódyszerű a jelenlétük, csak bizonyos esetekben tűnnek fel. Ez az egyenlőtlenség annak is köszönhető, hogy Livius egyes könyvei (például a XI–XX. könyvek) elvesztek.¹¹ Eredeti feladatuk lehetett a hadüzenetek átadása; békét kötöttek; követként dolgoztak, ha egy szövetséges felbontotta megállapodását Rómával; a követekkel való bánásmódot és a hadvezérek helyes viselkedését is számonkérték,¹² így a kiszolgáltatás szertartásait is ők végezték. A *fetialisok* feladata lehetett a hadüzenet előtt Róma feltételeinek átadása is, ami általában elfogadhatatlan volt az ellenfelek számára, így rendszerint háború következett.¹³ Az így létrejött testület már a kezdetektől politikai szerepet is kapott, hiszen a tárgyalások, hadüzenetek, békekötések megkerülhetetlen szereplői lettek.¹⁴ Dionysios megkísérelte felsorolni feladataikat, véleménye szerint a követek jogainak megsértését is megállapították.¹⁵ Ilyen testülettel más itáliai népek is rendelkezhetek, a samnisoknál a kiszolgáltatáshoz hasonló példát Livius is megörökít. 322-ben a rómaiak elleni háborút támogató Brutulus Papius holttestét öngyilkossága után a *fetialisok* Rómába vitték a zsákmánnyal és a foglyokkal együtt.¹⁶ Egyesek anakronisztikusnak tekintik Livius feltételezését a samnisok *fetialis* papjaival kapcsolatban, hiszen művében ez az egyetlen utalás a papi testület Latiumon kívüli jelenlétére.¹⁷ A *fetialisok* pánitáliai jellegére (Wiedemann állításával ellentétben)¹⁸ azonban más forrás is utal, Halicarnassosi Dionysios a faliscusokkal kapcsolatban említett hasonló testületet, de a római *collegium* mintájaként az ardeai vagy aequis példa is felmerült.¹⁹ A tengerentúli terjeszkedéssel a *fetialisok* hagyományos szerepe valószínűleg megszűnt, ezeket a feladatokat a *legatus*, a *senatus* és a népgyűlés vehette át, ugyanakkor a véleményüket továbbra is kikérték a háború indításának törvényességét illetően.²⁰ A városállami keretből kilépő birodalomban hagyományos feladataik egy része már nem volt megvalósítható, ilyen

⁷ J. H. Richardson: The "Pater Patratus" on a Roman Gold Stater: A Reading of "RRC" Nos. 28/1–2 and 29/1–2. *Hermes* 136. (2008) 4. sz. 415–425.

⁸ Takács László: A római diplomácia. Bp. 2013. 74–75.

⁹ Santangelo, F.: The Fetials i. m. 64–66.

¹⁰ Cicero például Tullus Hostiliusnak tulajdonította a papság létrehozását, Plutarchos és Dionysios pedig Numának. Cicero: Az állam. Ford. Hamza Gábor – Havas László. Bp. 1997. II.31.; Plutarkhosz: Párhuzamos életrajzok. I–II. Ford. Máthé Elek. [Bp.] 1978. (a továbbiakban: Plut.) Numa 12., Cam.18.; Dion. II.72.; A kérdéshez lásd: Robert J. Penella: War, Peace and the Ius Fetiale in Livy 1. *Classical Philology* 82. (1987) 3. sz. 233–237. Livius pedig Ancus Martiusához kötötte az alapítást. Lásd: Takács L.: A római diplomácia i. m. 73.

¹¹ Santangelo, F.: The Fetials i. m. 72.

¹² Mary Beard – John North – Simon Price: Religions of Rome I–II. (A History.) 1998. I. 26–27.; Santangelo, F.: The Fetials i. m. 85.

¹³ Santangelo, F.: The Fetials i. m. 80.

¹⁴ Santangelo, F.: The Fetials i. m. 66.; Ezeket pontos szertartások szerint hajtották végre, lásd Livius I.24.

¹⁵ Dion. II.72.5.

¹⁶ Livius VIII.39.; Santangelo, F.: The Fetials i. m. 68–69.

¹⁷ Jeremy Armstrong: War and Society in Early Rome: From Warlords to Generals. Cambridge 2016. 236–237. (21. jegyzet); Thomas Wiedemann: The Fetiales: A Reconsideration. *The Classical Quarterly* 36. (1986) 2. sz. 486.

¹⁸ Wiedemann, T.: The Fetiales i. m. 486.; Wiedemann a samnis *fetialisok* liviusi említését tekinti egyetlen Latiumon kívüli példának az irodalmi forrásokban.

¹⁹ Jacques-Henri Michel: L'extradition du général en droit romain. *Latomus* 39. (1980) 3. sz. 677.; Dion. I.21., II.72.: Az ardeai eredet lehetőségét Gelliusra hivatkozva közli. Salmon pedig hitelt ad Liviusnak a samnis *fetialisok*at illetően. Edward Togo Salmon: Samnium and the Samnites. H. n. 1967. 145.

²⁰ Santangelo, F.: The Fetials i. m. 72–75.; A változás folyamata és oka azonban vitatott, sőt a lándzsával elvégzett hadüzeneti rítus Augustus-kori bevezetése is felmerült. Lásd: Wiedemann, T.: The Fetiales i. m. 482.

volt például a lándzsa áthajításával történő hadüzenet a szomszédos államoknak.²¹ *Collegium*uk továbbra is létezett, a háború helyes előkészítését és befejezését továbbra is felügyelték, tanácsokat adtak a *ius fetiale* betartása érdekében, de a cselekvés és politikai döntés nem az ő feladatuk volt, diplomáciai jellegű teendőik is csak a korai időszakokban lehettek.²² A *rerum repetitio*,²³ a háború kihirdetése, jogosságának ellenőrzése háttérbe szorult a feladataik között. A 2. századból elvéve hallunk a *fetialisokról*. esetleg a kiszolgáltatással, követi jogokkal összefüggésben kerülnek csak elő.²⁴

A köztársaság végén a *fetialisok* valószínűleg már csekélyebb szerepet játszottak, de többek között a *ius fetiale*²⁵ betartásának igénye jelent meg Cato 55-ös támadásában is, amikor Caesar kiszolgáltatását követelte.²⁶ Cicero is hivatkozott a *fetialisok* feladataira *De legibus* c. művében: „A szerződések és fegyverszünetek hivatalos megkötésének ügyében a *fetialisok* legyenek a bírúk és a követek, és ők döntsenek a háború kérdésében.”²⁷ Így az is lehetséges, hogy nem történt hosszabb törés a működésükben, Varro például élő szokásként utalt a *fetialisok* által végzett feladatokra.²⁸ Lehetséges, hogy 39-ben is szerepet kaptak egy szerződés megújításában, majd 32-ben, a Kleopátrának küldött hadüzenet megelőzően már maga Augustus végezte el a háború előtti rítusokat *fetialis* papként.²⁹ Valószínű, hogy a római köztársaság korában kisebb-nagyobb megszakításokkal szerepet játszottak, alkalmazkodva a terjeszkedő állam viszonyaihoz; jelentőségük súlypontja is ennek megfelelően változhatott, a feladatköreikkel együtt.³⁰

3. A *caudiumi* vereség (Kr.e. 321.)

A továbbiakban két szorosan összefüggő, és viszonylag jól dokumentált kiszolgáltatási példát hasonlítok össze. Ez azért is fontos, mert a vizsgálat tanulságai remélhetőleg bármely másik *editio* elemzéséhez és megértéséhez is hozzájárulnak majd. A római történelemben elsők között a 321-es *caudiumi* vereség következményeként találkozhatunk a kiszolgáltatás példájával. Livius említi az esetet viszonylag részletesen, a második *Samnis* háború kapcsán. A római sereget a *caudiumi* szorosban bekerítették a *Samnisok*, így a készleteikből kifogyva kénytelenek voltak egy szégyenletes békeszerződést kötni. Livius azonban hangsúlyozza, hogy ezt formailag nem lehetett békeszerződésnek nevezni: „[a consulok] kijelentették, hogy a nép felhatalmazása, a *fetialis* papok közreműködése és bizonyos vallási szertartások nélkül a szerződés (*foedus*) megkötése lehetetlen. Ezért a *caudiumi* megállapodás formája nem békeszerződés volt, [...] hanem kezességvállalás (*sponsio*em).”³¹ Tehát a consulok, *legatusok*,

²¹ Mary Beard: Religion. In: The Cambridge Ancient History: The Last Age of the Roman Republic, 146–43 B.C. IX. Ed. J. A. Crook. Oxford 2008. 773.

²² Santangelo, F.: The Fetials i. m. 77–78.

²³ A *fetialisok* által kihirdetett hadüzenetet megelőző lépés volt, az ellenfélnek meghatározott módon átadott követeléseket, jóvátételi igényeket jelentette. Ezek általában elfogadhatatlan feltételek voltak, így legtöbbször elutasításra találtak és kitört a háború.

²⁴ Santangelo, F.: The Fetials i. m. 80.; Appianosnál Mancinus kiszolgáltatását a *fetialisok* helyett már Furius consul hajtotta végre. App.Ib.83. Astin azonban a *fetialisok* jelenlétét is feltételezi. Alan E. Astin: Scipio Aemilianus. Oxford 1967. 133.

²⁵ A külpolitikát, államok közötti érintkezést, szerződést (stb.) szabályozó vallási szabályokat nevezték így, melynek felügyelete, végrehajtása a *fetialisok* feladata volt.

²⁶ Az esethez lásd: Santangelo, F.: The Fetials i. m. 80–81.; Plut.Caes.22, Cat.Min.51.

²⁷ Marcus Tullius Cicero: A törvények. Ford. Simon Attila. Bp. 2008. II.21.; Fontos hangsúlyozni, hogy itt nem megvalósult törvényekről, csupán Cicero elképzeléseiről van szó az ideális római államot illetően.

²⁸ Varro: On the Latin Language: Volume I. Books 5–7. Trans. Roland G. Kent. (Loeb Classical Library 333.) London 1938. V.86.; Thomas Robert Shannon Broughton: Mistreatment of Foreign Legates and the Fetial Priests: Three Roman Cases. Phoenix 41. (1987) 1. sz. 61.

²⁹ Broughton, T. R. S.: Mistreatment i. m. 61.; Cassius Dio: Roman History I–IX. Trans. Earnest Cary. London–New York 1914. (a továbbiakban: Dio), L.4.

³⁰ Broughton, T. R. S.: Mistreatment i. m. 62.

³¹ Livius IX.5.

quaestorok, katonai tribunusok hatáskör hiányában személyesen vállaltak kezességet az egyezmény megtartásáért, sőt 600 római lovast is átadtak túsznak, majd a szégyenteljes elvonulás következett egy iga alatt, a fegyverektől megfosztva.³² Később Postumius consul a senatus előtt a saját kiadatását javasolta, hiszen így a rómaiak a *ius fetiale*vel összhangban újabb háborút indíthattak: „Ezzel mi feloldjuk a népet – ha ugyan valaha is lekötöztük – esküvel tett ígérete alól, és így sem isten, sem ember nem fogja megakadályozni, hogy égi és földi törvény szerint egyaránt igazságos, új háborút indítsatok.”³³ Ezen a példán is kiválóan látszik a rómaiak gondolkodásmódja és viszonya a valláshoz: az egyetlen követelmény a szabályok pontos betartása volt,³⁴ ami a legapróbb részletekig terjedhetett, hogy megfeleljenek a *bellum iustum et pium* elvének, illetve jelen esetben a *fetialis* jognak.³⁵ A *deditio* után Livius értelmezése szerint a consul formailag samnisszá vált, így római polgárjogát elveszítve már ellenséges samnisként lökte meg az őt is kiszolgáltató *fetialis* papot, háborús ürügyet teremtve egy római követ megtámadásával.³⁶ A samnisok természetesen nem fogadták el az átadott személyeket, az egész eljárást nevetségesnek, az istenek, a *fetialisok* és a szertartás megcsúfolásának tekintették.³⁷ Ugyanakkor római szemszögből a *pax deorum* és a *ius fetiale* sértetlen maradt, a seregek időt nyertek, valamint sikeres bosszúhadjáratot indíthattak meg úgy, hogy a caudiumi csata résztvevői is életben maradtak.³⁸ Sőt, Postumius bátorsága lelket öntött a katonákba, feltüzeltte bennük a bosszúvágyat, már-már Decius Mushoz kezdték hasonlítani.³⁹ A történetben azonban számos hasonlóságot megfigyelhetünk a későbbi, 137-es vereséggel párhuzamosan, melynek következményeként C. Hostilius Mancinus *consult* szolgáltatatták ki.⁴⁰ Emiatt Crawford a liviusi leírást egy utólag konstruált, Mancinus esetéhez igazodó, tudatosan megalkotott előzménynek tekinti.⁴¹ Egy ilyen korai példa esetében valószínűbb a liviusi leírás igazítása 137/136 történéseihez, amit így nem feltétlen kell elfogadni és minden elemében hitelesnek tekinteni.⁴² Már a caudiumi vereség helyszínének kérdése is vitákra adott okot, hiszen a liviusi leírás pontossága és hitelessége is megkérdőjelezhető, ugyanis esetében feltételezhető a katasztrófa enyhítésének szándéka.⁴³ Illetve az azonnali római bosszú története is kérdéseket vethet fel, így valószínűleg nem került sor a caudiumi szerződés elutasítására és

³² Livius IX.5.

³³ Livius IX.8.

³⁴ Thomas Köves-Zulauf: Bevezetés a római vallás és monda történetébe. Bp. 1995. Lásd a *Dedicatio* c. fejezet példáját.

³⁵ Livius IX.10.: A kiszolgáltatásnak szigorú szabályai lehettek: a *fetialisok* a városkapuig vonultak, ott levették a kezesek ruháit és hátrakötötték kezeiket, majd az elmondott formulával átadták őket az ellenfélnek. A consul például a kötél szorosra kötését kérte, nehogy emiatt legyen szabálytalan a kiadatás.

³⁶ Itt fontos megjegyezni, hogy Cicero szerint a kiadott személy csak akkor veszítette el római polgárjogát, ha az ellenfél elfogadta őt. Ez alapján a *fetialis* pap meglökése sem lehetett valódi ürügy, hiszen a samnisok elutasították az eljárást, a consul pedig visszatérhetett Rómába. Mindenesetre a kiszolgáltatás és a polgárjog elvesztésének kérdése vitatott volt. Marcus Tullius Cicero összes beszédei. Ford. Nótári Tamás. Szeged 2021. Pro Caec.98.; Digest of Justinian I–IV. Trans. Alan Watson. Philadelphia 1998. (a továbbiakban Dig.) IV. 50.7.18.; Michel, J.-H.: L'extradition i. m. 681.; José Ignacio San Vicente: El Foedus de Mancino, la Pax Caudina y Tito Livio. In: Mundus vult decipi: estudios interdisciplinarios sobre falsificación textual y literaria. Ed. Javier Martínez García. H2012. 328–329.

³⁷ Livius IX.11.

³⁸ Santangelo, F.: The Fetials i. m. 70.; A csata szó használatánál azonban fontos hangsúlyozni, hogy valódi küzdelemre nem feltétlen kerülhetett sor.

³⁹ Livius IX.10.

⁴⁰ A két eseményt már az ókori szerzők is összehasonlították. Lásd: 58. jegyzet.

⁴¹ Michael Hewson Crawford: Foedus and Sponsio. Papers of the British School at Rome 41. (1973) 1–7.

⁴² Léonie Hayne: The Condemnation of Sp. Postumius Albinus (Cos. 110). Acta Classica 24. (1981) 62.; Lintott szerint is a caudiumi események újrárásához vezethetett a 2. századi eset. Andrew Lintott: Political History 146–95 BC. In: The Cambridge Ancient History: The Last Age of the Roman Republic. 146–43 B.C. IX. Ed. John Anthony Crook. Oxford 2008. 61.

⁴³ Nicholas Horsfall: The Caudine Forks: Topography and Illusion. Papers of the British School at Rome 50. (1982) 45., 49–50. Horsfall a történet helyszínéként az Arienzo-Arpaia közötti völgyet azonosítja.

a *consulok deditió*jára sem, inkább a későbbi események igényeinek megfelelően születhettek ezek a történetek.⁴⁴ Egy sikeres bosszúhadjárat beillesztéséhez ugyanis az ellenségeskedés felújításának és a béke megszegésének jogosságát is magyarázni kellett valamilyen módon, erre a *deditio* pedig kiválóan alkalmas volt.

Ugyanakkor a *caudiumi* történet hitelessége sem vethető el teljes mértékben, egy szerződés (*foedus*) megkötése (amit nem feltétlen követett szerződésszegés és római bosszú) valóban megtörténhetett,⁴⁵ amit a hagyomány utólag *sponsioként* próbált meg enyhíteni, tagadva egy esetleges szerződés megkötését.⁴⁶ A *sponsio* (ígéret, fogadalom, kezességvállalás) ugyanis csak azokat az egyéneket kötelezte, akik az egyezményt megkötötték és saját ígéretükkel megerősítették.⁴⁷ Ezzel az értelmezéssel lehetett konkrét személyekre hárítani a felelősséget, így a béke megszegéséhez csupán a felelősök kiadása elegendőnek bizonyult. Ellenben egy *foedus* felbontása esetén már nem lehetett volna kiszolgáltatással helyreállítani a *pax deorumot*, hiszen az a *sponsió*val ellentétben az egész római népet kötelezte. Így nem véletlen hangsúlyozta Livius az esetleges *foedus* lehetetlenségét (lásd a fentebbi idézetet), a nép beleegyezésének és a *fetialisok*nak a hiányát.⁴⁸ A megállapodás körüli *senatusi* vita részletes leírásával is ezt az álláspontot erősítette meg,⁴⁹ hiszen *foedus* megkötése esetén felesleges lett volna az utólagos *senatusi* tárgyalás, annak előfeltétele a római állam beleegyezése.

Ugyanakkor Livius tett utalást egy már meglévő alternatív hagyományra, amely egy *foedus* megkötését tartotta valószínűnek: „Ezért a *caudiumi* megállapodás formája nem békeszerződés volt (mint általában hiszik, és mint Claudius is írja), hanem kezességvállalás.”⁵⁰ Továbbá megemlítette, hogy egyik forrása, Claudius Quadrigarius C. Acilius 142-ben kiadott történeti művét is felhasználta.⁵¹ Acilius itt egy olyan verziót őrizhetett meg, ahol a rómaiak megegyezésre jutottak a *samnisokkal* és így szó sem esett kiszolgáltatásról.⁵² A háború újratekintésére igazából csak később, 316 környékén kerülhetett sor, a *caudiumi* vereséget követő békeidőszakot pedig a római bosszú történeteivel tölthette ki Livius.⁵³ Valószínűleg a *foedus* és *sponsio* különbségének liviusi hangsúlyozása is a visszavetítés melletti érv lehet, a két kategória éles megkülönböztetését a *numantiaiakkal* kötött 137-es szerződés körüli vita

⁴⁴ San Vicente, J. I.: El Foedus i. m. 326.; Gary Forsythe: A Critical History of Early Rome: From Prehistory to the First Punic War. Berkeley 2005. 298–299.

⁴⁵ John Rich: The Fetiales and Roman International Relations. In: Priests and State in the Roman World. Ed. James H. Richardson – Federico Santangelo. (PAWB 33.) Stuttgart 2011. 196–197.; Edward Togo Salmon: The Pax Caudina. The Journal of Roman Studies 19. (1929) 18.

⁴⁶ Santangelo, F.: The Fetials i. m. 71. (23. jegyzet); Gary Forsythe: Livy and Early Rome: A Study in Historical Method and Judgment. (Historia Einzelschriften 132.) Stuttgart 1999. 71.

⁴⁷ Crawford, M. H.: Foedus i. m. 3.

⁴⁸ Livius IX.5.; San Vicente, J. I.: El Foedus i. m. 326.

⁴⁹ Forsythe, G.: Livy and i. m. 71.

⁵⁰ Forsythe, G.: A Critical History i. m. 299.; Livius IX.5.: Livius Q. Claudius Quadrigariuszal szemben foglal állást és határozottan elutasítja a *foedus* lehetőségét, hiszen ehhez a *fetialisok* részvételére lett volna szükség, illetve a római nép beleegyezésének hiányát hangsúlyozza. Livius érvei azonban áthidalhatók, lehetséges, hogy Claudius Quadrigarius már a *Caudiumnál* megkötött megállapodás utólagos római szentesítésére gondolt, ami akár *foedus* is lehetett, már a *fetialisok* jelenlétében. Sajnos Quadrigarius művének tartalmára csupán töredékekből következtethetünk. Lásd: H. Peter: *Historicorum Romanorum Reliquiae* I. 285–304. Továbbá Livius említi, hogy a kezesek neve saját korában is olvasható volt, ugyanakkor ez sem zárja ki a *caudiumi* megállapodás *foedusként* történő szentesítését.

⁵¹ „Claudius, aki Acilius évkönyveit görögből latin nyelvre ültette át...” – Livius XXV.39.; „Claudius, aki Acilius Görög történetét követi...” – Livius XXXV.14.; „Acilius senator görög nyelven megírta Róma történetét.” – Livius LIII.

⁵² Forsythe, G.: A Critical History i. m. 299.; Cicero is *foedusként* utalt a *samnisokkal* kötött egyezményre, de a kiszolgáltatás eszközével a *foedus* visszautasítását is elképzelhetőnek tartotta. Cicero De Inventione II.91.

⁵³ Forsythe, G.: A Critical History i. m. 300.; San Vicente, J. I.: El Foedus i. m. 326.; Hasonló sikeres bosszúhadjárat a trebiai vereség után is megtalálható Liviusnál. Livius XXI.59.

befolyásolhatta inkább (lásd lentebb), ahol a szerződés elutasításának (ezáltal a kiszolgáltatásnak) és elfogadásának is voltak hívei.

4. Caius Hostilius Mancinus veresége (Kr.e. 137.)

A leghíresebb kiszolgáltatási eset talán C. Hostilius Mancinusé, a 137-es év *consul*jáé volt, aki a numantiai háborúban szenvedett vereséget. A caudiumi történethez hasonlóan, a teljes megsemmisülés elkerülése érdekében esküvel megerősített békekötésre került sor, így a római hadsereg el tudott vonulni.⁵⁴ A források többsége szégyenletes, vereséget súlyosbító körülményeket is említ: a bekerítés visszavonulás közben történt, a rómaiak létszámfölény birtokában szenvedtek vereséget a numantiaiaktól, majd fegyverek nélkül kellett elvonulniuk, egyes változatok szerint egy iga alatt, sőt a tisztek esküt is tettek a béke megtartására.⁵⁵ Mancinust súlyos kudarcra után hazarendelték a hadszíntérről, ahol *consult*ársra vette át a helyét. A szégyenletes ügy tárgyalására csupán 136-ban, az új *consul*ok megválasztása után került sor a *senatus*ban,⁵⁶ ahol a kiszolgáltatás mellett döntöttek. Mancinus esetében az esküvel megerősített megegyezés érvénytelenítése volt a cél, a *fides* és az istenek megsértése nélkül. A kiszolgáltatás így arra volt alkalmas, hogy Róma elhatárolódjon az eseménytől, a számára kedvezőtlen békekötést vallási következmények nélkül figyelmen kívül hagyhassa. Érdekes, hogy a két esemény összehasonlítását már az ókori szerzők is szinte kivétel nélkül megtették,⁵⁷ tehát a hasonlóság és a kapcsolat nyilvánvaló volt számukra, sőt egyesek akár szándékosan vetíthették vissza a 2. századi viszonyokat a caudiumi példára.

5. A szerződés ellenzői (P. Cornelius Scipio)

136-ban valószínűleg a szerződéskötést ellenző és támogató oldal is precendenst keresett vagy teremtett a caudiumi vereség történetében. Az önfeláldozó Postumius *consul* kiszolgáltatásának példája valószínűleg a szerződés megszegését pártoló politikusoknak felelhetett meg (például P. Cornelius Scipiónak, aki később győztesként fejezte be ezt a háborút 133-ban),⁵⁸ a *consul* és a tisztársak egyedüli felelősségvállalását hangsúlyozva. A caudiumi vereség szégyenét egykor a hadvezérek kiszolgáltatása tudta lemosni, így ennek mintájára követelheték Mancinus kiadását és a háború folytatását. A *foedus* és *sponsio* szembeállítás is a békét tető alá hozó tisztek egyedüli felelősségét hangsúlyozhatta, hiszen a *sponsio* megkötése a római állam helyett csupán egyéneket terhelt felelősséggel. A két fogalom ilyen határozott szembeállítás is a történetírói érvrendszer részét képezte, így lehetett az egyéni felelősségre hivatkozva beilleszteni a szerződés megszegésének történetét. Valójában nem kell egymást kizáró fogalmakra gondolnunk, a *sponsio* egyfajta megerősítésként a később megkötendő *foedus* előzménye is lehetett.⁵⁹

⁵⁴ Appianos: Róma története. Ford. Hahn István et al. Bp. 2008. (a továbbiakban App.Ib.), 80.; A *consul*ra vonatkozó forrásokhoz lásd: MRR I. 484.

⁵⁵ Livius LV.; Florus szerint a numantiaiak megelégedtek azzal, hogy megfosztották a rómaiakat a fegyvereiktől. Florus: Róma háborúi. Ford. Havas László. Bp. 1979. I.34.

⁵⁶ San Vicente, J. I.: El Foedus i. m. 321.

⁵⁷ A két esetet mind összekapcsolják, egyesek pedig 136 precedenseként tekintenek a caudiumi eseményekre: Cicero: De Officiis. Trans. Walter Miller. (Loeb Classical Library 30.) London–New York 1928. III.109.; Velleius Paterculus: Róma története. Ford. Hoffmann Zsuzsanna. Szeged 2007. II.1.; Florus I.34.; App.Ib.83.; Plut.Tib.Gracchus 7.; Orosius: Seven Books of History Against Pagans. Trans. A. T. Fear. Liverpool 2010. V.7.1.; Eutropius: Róma rövid története. Ford. Teravágimov Péter. 2003. X.17.2. Utóbbi a caudiumi mellett egy numidiai példát is említ. Livius vonatkozó könyve elveszett, de Mancinus esetét biztosan tartalmazta. (Livius LV.) Valószínűleg Valerius Antias is a caudiumi eset kapcsán tért ki Mancinus és Gracchus esetére. Aulus Gellius: Attikai éjszakák. I–II. (Görög és latin remekírók) Bp. 1905. (a továbbiakban Gell.), VI.9.; Forsythe, G.: A Critical History i. m. 299–300.

⁵⁸ Hayne, L.: The Condemnation i. m. 62.

⁵⁹ Crawford, M. H.: Foedus i. m. 3.

A szerződést ellenző oldal hatása a caudiumi vereséget követő 320-as római bosszú történeténél is megfigyelhető, ahol a források bizonytalanok a győztes hadvezér személyét illetően. Livius itt is utalt a hagyomány kettősségére, állásfoglalása azonban már kevésbé határozott, mint a caudiumi *foedus-sponsio* kérdésében: „[...] számomra sokkal meglepőbb a vélemények a tekintetben való megoszlása, hogy Lucius Cornelius mint dictator L. Papirius Cursorral, mint a lovasság főparancsnokával együtt vezette-e a sereget Caudiumnál, majd Luceriánál, s bizonyult a rómaiakat ért megszegés oly páratlan megtorlójának, [...] vagy pedig consulként szerezték meg – s elsősorban Papirius – ezt a dicsőséget.”⁶⁰ Valószínűleg ebben az esetben is visszamenőleg alakulhatott a hagyomány a 2. századi érdekeknek megfelelően: egyes történetírók a caudiumi kudarc után inkább a Cornelius család egy tagjának tulajdonították a római bosszút és a végső győzelem elérését.⁶¹ Így mindez párhuzamba állítható P. Cornelius Scipio 133-as numantiai győzelmével, ahol hasonló forgatókönyv szerint egy kedvezőtlen békeszerződés megszegését követte a Corneliusok döntő győzelme.

6. A szerződés támogatói (Gracchus és Mancinus)

Caudium példája ugyanakkor az ellenkező oldalnak, a szerződés ratifikálása mellett érvelő politikusoknak is ugyanúgy precedenst jelenthetett 136-ban. Plutarchos némileg árnyalja a képet, Tiberius Gracchus személyének és a numantiaiakkal ápolt jó kapcsolatának tulajdonítva a szerződés megkötését és húszezer római polgár megmentését: „[Gracchus] békét kötött a numantiaiakkal, s vigyázott rá, hogy a római nép mindvégig tisztességgel és igazságosan megtartsa a békefeltételeket.”⁶² Ők a caudiumi békét egy betartott *foedusként* értelmezheték, amit így egy kiszolgáltatással sem lehetett volna felbontani. Ennek mintájára a numantiai béke elfogadásával Gracchus és Mancinus is mentesülhetett volna a *deditio* alól. Így a *senatusban* is a szerződés ratifikálása mellett érveltek, Mancinus *consul* a békekötés elkerülhetetlenségét hangsúlyozta, valamint elődjére, Quintus Pompeiusra hivatkozott, aki fegyelmezetlen és használhatatlan egységeket adott át neki.⁶³ Továbbá Pompeiusnak a numantiaiakkal 141-ben kötött békéjét hozta fel ellenpéldaként, ami korábban súlyosabb következmény nélkül maradt.⁶⁴ Mancinus itt a *senatus* jellemző gyakorlatára építhetett, miszerint hajlamosak voltak – akár ennél súlyosabb vereségek esetében is – a katonák minőségére, teljesítményére helyezni a felelősséget a saját rendjükből származó hadvezérek helyett.⁶⁵ Továbbá már Mancinus érvelésében megjelentek a vallási elemek, saját vereségének okát a korábbi, Pompeius-féle szerződés megszegésében jelölte meg, hiszen az ebből fakadó isteni harag miatt nem is lehetett volna más a hadjáratának kimenetele.⁶⁶ Vereség esetén ez alkalmas lehetett a vádak elhárítására és a politikai következmények elkerülésére. Más esetekben, például pár évvel korábban, 143-

⁶⁰ Livius IX.15.

⁶¹ Forsythe, G.: Livy and i. m. 73.

⁶² Tiberius Gracchus *quaestor* volt ebben az évben, ekkor Caius Mancinus alatt szolgált a numantiai háborúban. Plut. Tib. Gracchus 5.

⁶³ Ezáltal a katonáknak nagyobb szerepet tulajdonított a csaták eldöntésében, mint a hadvezérnek, illetve az elődjét, Pompeiust hibáztatta. Nathan S. Rosenstein: *Imperatores Victi: The Case of C. Hostilius Mancinus*. Classical Antiquity 5. (1986) 2. sz. 237. Valószínűleg a felelősség elhárításának egy eszközéről van szó, győztes csata esetében valószínűleg a hadvezéri teljesítmény is jelentősebb szerepet kapna.

⁶⁴ Rosenstein, N. S.: *Imperatores* i. m. 236.

⁶⁵ Példák a *senatus* ilyen jellegű döntéseire: Rosenstein, N. S.: *Imperatores* i. m. 238. Mancinus ebben az esetben nem véletlen érvelt így, hiszen a numantiai hadjárat nagyon népszerűtlen volt, veszélyes és nem kifizetődő, a katonák motivátlansága valóban jó érv lehetett volna a *senatus* előtt.

⁶⁶ Rosenstein, N. S.: *Imperatores* i. m. 239–240. Mancinus érvei alapján itt is egy elmaradt *deditió*ról lehetett szó, hiszen a Pompeius által kötött szerződés megszegése előtt nem került sor kiszolgáltatásra, így ennek következménye lehetett a Mancinus által is említett isteni harag. Pompeius azonban Mancinussal ellentétben sosem adta meg magát, illetve semmiféle egyezmény megtartására sem esküdött meg. Libero, L.: *Surrender* i. m. 33. Mancinus ügyének tárgyalásánál újra felmerült Pompeius kiszolgáltatásának kérdése: ekkor ő tagadta bármiféle szerződés megkötését, így elkerülte a kiadatást. Astin, A. E.: Scipio i. m. 128., 133., 149.

ban, amikor nem kellett a *senatus*nak szakrális kötelezettséget is jelentő szerződésre tekintettel lennie, akkor a Mancinuséhoz hasonló, a vereséget magyarázó vallási érvek elegendőnek bizonyultak a vesztes hadvezért felmentő határozathoz.⁶⁷ Alapesetben a vallás és az isteni támogatás hiánya a felelősség áthárításának alapeszköze volt az arisztokrácia körében, a vereség utáni felelősségre vonás mellőzésével pedig az elit konszenzusa is fenntartható volt.⁶⁸ Ebben az esetben viszont Mancinus kiszolgáltatásával kellett a szerződés elutasítása után helyreállítani a *pax deorum*ot, hiszen a *fides* által megerősített békeszerződés a szégyenteljes körülmények mellett a további terjeszkedést akadályozta, ami akár az elit korábban említett konszenzusát is felülírhatta.

Crawford szerint a szerződés utólagos elfogadása melletti érvek egy 137-ben vert pénzen is megjelenhettek (lásd 2. melléklet): a pénzverő, Tiberius Veturius egy szerződés megkötését ábrázolta *exemplum*ként,⁶⁹ visszautalva ezzel a 321-es *foedus*ra, amit a rómaiak betartottak a *amnisiis*kal szemben.⁷⁰ Mint láthattuk, a sikeres római bosszúhadjárat történeténél ez a változat a valósághoz is közelebb állhat.⁷¹ Az érmén a *foedus* megerősítéséhez szükséges áldozati malac is jelen van,⁷² aligha jelent volna meg ilyen érme 137-ben, ha a caudiumi szerződés visszautasításának hagyománya lett volna uralkodó.⁷³ A pénzverő a caudiumi csatában résztvevő Veturius *consul* leszármazottja volt, valamint a Gracchusokkal is rokonságban állt, így érthető, hogy a Gracchus által (is) kötött szerződés elfogadását támogatta.⁷⁴ Mindez pedig a caudiumi esettel kapcsolatban is érdekes lehet, hiszen az érme alapján a család nemzetségi emlékezetében még a 2. században is a szerződés betartása lehetett a középpontban, nem pedig az egykori *consul*ok önfeláldozó tulajdonsága, ami talán még nagyobb dicsőséget jelenthetett volna a leszármazottak számára. Ezek a körülmények pedig a caudiumi vereséget követő kiszolgáltatás és római bosszú fiktív jellegét erősíthetik, hiszen részben a 137-es események viszonyait tükrözik a források.⁷⁵

Azonban egy jelentős különbségre is fel kell hívni a figyelmet a két eset kapcsán: 137-ben egyedül Mancinus *consul* kiszolgáltatására került sor, tisztársai (köztük Gracchus) pedig elkerülték a *deditió*t. Ezzel szemben 321-ben Postumius *consul* mellett tisztjei is felelősséget vállaltak az egyezmény betartásáért és ők is átadásra kerültek a *deditió*t feltételező verzió szerint, így a caudiumi párhuzam Gracchus kiszolgáltatásának lehetőségét is felvethette. Gelliusnál található egy töredék Valerius Antias művéből, ami Caudiummal kapcsolatban szintén a tiszték közös felelősségvállalására utal a *spoponderunt* szóval.⁷⁶ Gracchus hívei viszont egyedül Mancinus *consul*ra hárították volna a felelősséget⁷⁷ és a rómaiak megmentését hangsúlyozták, míg a szerződéssel elégedetlen ellenfelek a *amnisiis* példára hivatkozva nem csak a *consul*ra, hanem a megegyezést szorgalmazó *quaestor*okra és *tribunus*okra is hárították volna a szerződéskötéssel járó felelősséget, tehát Gracchusra is.⁷⁸ Így a vallás szabályai szerint az összes felelős *deditió*jával lehetett volna helyreállítani a *pax deorum*ot. Mint említettem, végül a *deditió* és a szerződés elutasítása mellett döntöttek, de Gracchus kiadására mégsem került sor. Ennek magyarázatához pedig a korabeli politikai viszonyokat kell megvizsgálnunk.

⁶⁷ Rosenstein, N. S.: Imperatores i. m. 240.: lásd például Appius Claudius Pulcher esetét. 140-ben Q. Fabius Maximus Servilianus seregét kerítették be, az általa kötött egyezményt később Rómában megerősítették. Astin, A. E.: Scipio i. m. 125–126.

⁶⁸ Rosenstein, N. S.: Imperatores i. m. 231–232.

⁶⁹ Michael H. Crawford: Roman Republican Coinage I–II. Cambridge 1974. (a továbbiakban: RRC), 266.

⁷⁰ Rosenstein, N.: Imperatores i. m. 241–242.

⁷¹ Crawford, M. H.: Foedus i. m. 4–6.

⁷² A malac feláldozása a *foedus*t megerősítő szertartás része volt. Lásd: Livius IX.5.

⁷³ Crawford, M. H.: Foedus i. m. 6.

⁷⁴ San Vicente, J. I.: El Foedus i. m. 322.

⁷⁵ Forsythe, G.: Livy and i. m. 71.

⁷⁶ Gell. VI.9.

⁷⁷ Astin, A. E.: Scipio i. m. 133.

⁷⁸ Plut. Tib. Gracchus 7.

7. Gracchusok és Scipiók

Ebben a döntésben a vallási szabályok mellett a politikai erőviszonyok és a személyes kapcsolatok is kulcsszerepet játszottak. Az ügyet tárgyaló *consiliumban* ugyanis a Scipio *factio* befolyása érvényesült, P. Cornelius Scipio Aemilianus Africanus Minor pedig a szerződés elutasítása és a hadjárat folytatása mellett szállt síkra, talán a nép véleményét és az esetben rejlő lehetőségeket is figyelembe véve.⁷⁹ Több szempontból is előnyös pozícióból dönthetett ebben a részben politikai kérdésben: az istenekkel ápoltság szoros kapcsolatának korabeli képzete különleges befolyást jelenthetett, illetve vallási tisztségviselőként, augurként vett részt a tárgyaláson.⁸⁰ A 136-os döntéssel így Scipio érdeke érvényesült, a *deditio* után lehetőség nyílt a hadjárat folytatására, melyet ő maga zárt le 133-ban Numantia híres ostromával. Scipio döntésében akár a rivális hadvezér eltávolításának szándékát is láthatjuk a 3. pun háború mintájára, hiszen mindkét híres győzelmét (Karthágó, Numantia) a Mancinusok leváltása után érte el. C. Mancinus rokona, L. Hostilius Mancinus ugyanis egykor az afrikai hadszíntéren elsőként törhetett be Karthágóba, amivel Scipio érdemeit csökkenthette a város elfoglalásában.⁸¹ L. Mancinust ezt követően eltávolították a hadszínterről, majd ennek okáról később ellentétes álláspontok jelentek meg a hagyomány szintjén is.⁸² C. Mancinus esetében pedig a béke megszegésének álláspontja győzött 136-ban, így utólag a caudiumi történettel kapcsolatban is ez az értelmezés válhatott uralkodóvá, miszerint a rómaiak a *deditio* segítségével semmissé tették a békét és bosszút álltak a szégyenletes vereségért.

A szerződés elutasításának azonban ára is volt: az ügy törést jelenthetett a Scipiók és a Gracchusok korábbi jó viszonyában. A két család között ugyanis a politikai szövetség mellett a rokoni szálak is kapcsolatot jelentettek, Sempronia (Gracchus testvére) például Scipio felesége volt.⁸³

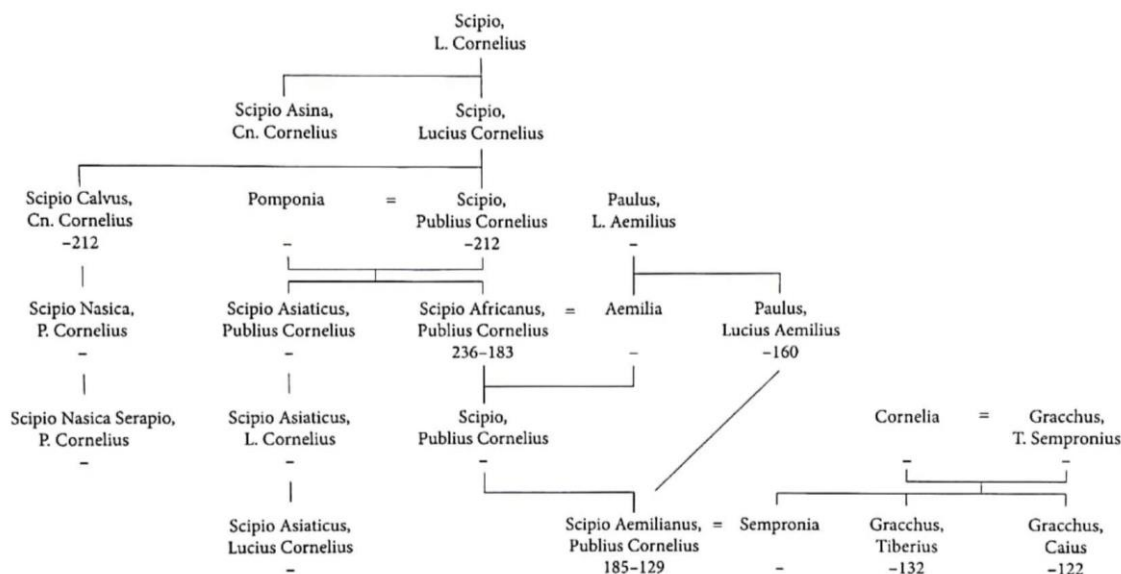
⁷⁹ L. Furius Philus *consul*ként vizsgálta ki az ügyet, Scipio és C. Laelius, a baráti hármas másik két tagja pedig a *consiliumban* foglalhatott helyet tanácsadóként. Elizabeth Rawson: Scipio, Laelius, Furius and the Ancestral Religion. The Journal of Roman Studies 63. (1973) 166.; Lintott, A.: Political History i. m. 61.; Astin, A. E.: Scipio i. m. 181–182. A másik *consul*, Sextus Atilius Serranus szintén Scipio körébe tartozott. San Vicente, J. I.: El Foedus i. m. 321–322. (valamint a 3. jegyzet)

⁸⁰ Rawson, E.: Scipio i. m. 166.; Az istenekkel ápoltság kapcsolathoz lásd: Frank William Walbank: The Scipionic Legend. Proceedings of the Cambridge Philological Society 13. (1967) 54–69.

⁸¹ Mancinust itt Numantiától eltérően azonnal Scipio váltotta a hadszíntéren: App.Lib.VIII.113–114.

⁸² Astin, A. E.: Scipio i. m. 70–71.

⁸³ Rawson, E.: Scipio i. m. 166. A rokoni szálakat Plutarchos is említi: Plut.Tib.Gracchus 4.

■ A Gracchusok családfája

A Gracchusok családfája

(Forrás: Hegyi W. György – Németh György: Görög–római történelem. Bp. 2011. 437.)

Így Gracchus bár elkerülhette a kiszolgáltatást Scipio befolyásának köszönhetően,⁸⁴ a numantiai béke elutasítása súlyosan sérthette érdekeit. Kezesként a *deditio* lehetősége vele kapcsolatban is felmerült, valamint a numantiaiakkal ápolt kedvező viszonyának sem tehetett jót az általa kieszközölt szerződés felrúgása. Így a Mancinus kiszolgáltatását követő években a két család eltávolodásának lehetünk szemtanúi.⁸⁵ T. Gracchus halála után pedig egyenesen a két család szembenállásáról hallhatunk Liviusnál, sőt Scipio 129-es halálakor egyenesen feleségére, Semproniára terelődött a gyanú.⁸⁶

8. Mancinus további sorsa, az ügy végkimenetele

Mancinus sorsa ettől eltérően alakult, hiszen a békekötés kezdeményezésével, a csatavesztés szégyenletes – politikai ellenfelek által is eltúlzott – körülményeivel a *consul* megvetés tárgya lett, a politikai támadásokkal szemben is védtelenné vált,⁸⁷ míg Gracchusnál Scipio és a nép támogatása védelmet jelentett a vereség politikai visszahatásaival szemben.⁸⁸ Ez az eset is jelzi, hogy nem minden vereségnek lehetett sikeres politikai támadás a következménye, itt is kulcskérdés volt Róma becsülete, a vádlott személye és politikai pozíciója. Más példákkal ellentétben Mancinus seregét itt menekülés közben kerítették be, ő kezdeményezte a tárgyalásokat a megadásról, talán a sereg málhája és fegyverei is elvesztek, mindez egyenlő volt a teljes megaláztatással, ami elégedetlenséget és politikai támadást vonhatott maga után.⁸⁹

⁸⁴ Rawson, E.: Scipio i. m. 166.; San Vicente, J. I.: El Foedus i. m. 323.; Astin, A. E.: Scipio i. m. 151.: Először a *senatus* utasította el a szerződés ratifikálását, majd a népgyűlés elé került az ügy, ahol talán Scipio befolyásának is köszönhetően hasonlóképp döntöttek. *Plut. Tib. Gracchus* 7.

⁸⁵ Az ellentét kialakulásában természetesen más is szerepet játszhatott. Lásd *Plut. Tib. Gracchus* 21.; Astin, A. E.: Scipio i. m. 199., 231. A szerződés elfogadása körül kialakult vita azonban kétségkívül feszültséget okozhatott már 136-ban.

⁸⁶ Livius LIX.

⁸⁷ Rosenstein, N.: Imperatores i. m. 235–236.

⁸⁸ *Plut. Tib. Gracchus* 7.

⁸⁹ Rosenstein, N.: Imperatores i. m. 234.; Ugyanakkor a Mancinussal ellenséges Scipio *factiónak* is nagy szerepe lehetett ennek a hagyománynak a kialakításában. San Vicente, J. I.: El Foedus i. m. 319–320.

A *consul* látva az elkerülhetetlent és a *senatus* álláspontját, megváltoztatta stratégiáját és a saját kiszolgáltatását javasolta, hogy önfeláldozásával a saját előnyére fordítsa a helyzetet.⁹⁰ Plutarchos szerint „*Mancinus nem volt rossz ember, de a legszerencsétlenebb sorsú római hadvezér.*”⁹¹ Ez a jellemzés azonban nem feltétlen felel meg a valóságnak, hiszen Mancinus a hazatérés után aktívan próbált javítani saját helyzetén, végül pedig maga javasolta kiszolgáltatását. A szerződés elfogadása már nem jöhetett számításba, hiszen az szégyent jelentett volna Rómára nézve, valamint jelentős ellenállásba ütközött volna a nép és a politikai ellenfelek részéről is, de a *fides* megsértése nélkül a már esküvel megerősített szerződést sem lehetett semmissé tenni. Így a *consult* gyakorlatilag a két lehetőség szorításában kiszolgáltatatták, ezzel biztosítva az istenek jóindulatát (és Scipio akaratát). A *senatus*nak a szerződés elutasítását kellett összeegyeztetnie a vallásos skrupulusokkal, amely a *deditio*val jóval egyszerűbbnek és kivitelezhetőbbnek tűnt, mint a Mancinus érvelésében említett nehéz katonai helyzet megoldása.⁹² A *senatus*ban alapvetően az egész kérdést vallási síkra próbálták terelni, ezáltal a problémára is vallási jellegű megoldást kellett találni.⁹³ Ezzel a *senatorok* az egyszerűbb utat választhatták, hiszen a kritikus katonai helyzet mellett Mancinus kiszolgáltatása és a vallás került az elégedetlenkedők figyelmének középpontjába. Ezt a támadási felületet ellenfelei pedig kihasználták, így a *pater patratus* és az új *consul* meztelenül és megkötözve átadta Mancinust a numantiaiaknak.⁹⁴ A kiszolgáltatás megfelelő végrehajtására egy bizottságot választottak, *Furius Filus consul* elnökletével.⁹⁵ Esetleg feltámaszthatták – vagy igénybe vehették⁹⁶ – a *fetialisok* intézményét is, hogy végrehajtsák a régi szokásnak megfelelően a kiszolgáltatást.⁹⁷ A vallási cél, az istenek kiengesztelése így is teljesülhetett, sőt az sem zárható ki, hogy a hadvezérek előre biztosították az ellenfél visszautasító magatartását (lásd Mancinus és a numantiaiak jó viszonyát).⁹⁸ Így akár saját céljaikra is felhasználhatták a *deditio*t, a súlyos következményeket elkerülve.

Erre talán Mancinus szolgáltatja a legjobb példát, aki a negatív következményeket elhárítva megpróbált előnyt kovácsolni az esetből. Egy önmagát ábrázoló szobrot készíttetett, amit a kiszolgáltatáshoz köthető ruhadarabbal együtt állított ki a házában.⁹⁹ Ezzel minden látogatót emlékeztetett arra, hogy egykor az életét is adta volna a köztársaság érdekében. Önfeláldozásával valószínűleg nem sokat kockáztatott, talán előre tudhatta mik lesznek majd a numantiaiak reakciói, míg a többség szemében ez a *virtus*, az önfeláldozás akár Decius Mus mellé emelte alakját, és élve visszatérve ez jelentős politikai tőkét jelenthetett.¹⁰⁰ Tehát végeredményben Mancinus megbüntetése sem volt a szószoros értelemben vett büntetés, hiszen – igaz ebben az ő taktikájának is nagy szerepe volt – előnyösen került ki egy súlyos katonai vereségből.

⁹⁰ Rosenstein, N. S.: Imperatores i. m. 232., 251.; Cicero De Officiis III.109.

⁹¹ Plut. Tib. Gracchus 5.

⁹² Rosenstein, N. S.: Imperatores i. m. 245.

⁹³ Rosenstein, N. S.: Imperatores i. m. 251.

⁹⁴ Cicero említi a *pater patratusok* jelenlétét: Marcus Tullius Cicero: A szónokról. In: Cicero összes retorikaelméleti művei. Szerk. Adamik Tamás. Pozsony 2012. I. 181., II. 137.

⁹⁵ San Vicente, J. I.: El Foedus i. m. 324.; App. Ib. 83.

⁹⁶ Ez a kérdés, illetve a *fetialisok* szerepének változása vitatott, lásd Linda Zollschan: The Longevity of the Fetial College. In: Law and Religion in the Roman Republic. Ed. Olga Tellegen-Couperus. Leiden–Boston 2012. 119–144.; Rich, J.: The Fetiales i. m. 199.; San Vicente, J. I.: El Foedus i. m. 326–327.; Rawson, E.: Scipio i. m. 166–167.; Lehetséges, hogy nem is volt szükség a jelenlétükre, Appianosnál például a *consul* hajtotta végre a kiszolgáltatást. App. Ib. 83.

⁹⁷ Rosenstein, N. S.: Imperatores i. m. 245–246.

⁹⁸ Plut. Tib. Gracchus 6.; Ez alól lehetett kivétel Claudius Clineas, akit a visszautasítás után valóban száműzetésbe küldtek, de ő is túlélte az esetet. Dio XII.45.; MRR I.223.

⁹⁹ Rosenstein, N. S.: Imperatores i. m. 250.; Pliny: Natural History IX. Trans. H. Rackham. (Loeb Classical Library 394.) Cambridge MA–London 1961. XXXIV.18.; Dig. 50.7.17.

¹⁰⁰ Rosenstein, N. S.: Imperatores i. m. 251.

Kiszolgáltatásával pedig fennmaradhatott a *pax deorum*, míg a numantiaiak számára is egyértelmű volt az üzenet. Róma béke helyett a teljes behódolásukat követeli meg, és amíg ez nem történik meg, addig háborúra kell számítaniuk.¹⁰¹ A lehetőség hamarosan Scipióé lett, hogy a numantiai háborút befejezze,¹⁰² az eset azonban a belpolitika alakulására is nagy hatással bírt. A sorozatos sikertelenségek hatására egy korábbi törvényt felülírva másodszor is *consullá* választották Scipiót, hogy megoldást találjanak a numantiai helyzetre.¹⁰³ A háború jogos folytatása azonban csak a numantiaiakkal kötött megállapodás felrúgásával volt elképzelhető, melynek kieszközlésében Gracchus is aktívan részt vett. S Gracchus bár elkerülhette a kiszolgáltatást, az érdekeivel ellentétes *senatusi* döntés mégis elidegeníthette őt az *optimata* oldaltól.¹⁰⁴

9. Összegzés

A *deditio* példáit elemezve alapvetően vallási elvárásnak tűnik a kiszolgáltatás megvalósítása, a *pax deorum* fenntartásának érdekében, de ez önmagában sosem bizonyult elegendőnek egyetlen kiadatáshoz sem, emellett minden esetben – igaz különböző formában – politikai célok is megjelentek. Így ezen körülmények feltárása is elengedhetetlen, hiszen a politikai tényezők hatásai nemcsak az adott kiszolgáltatással egyidejűleg, hanem a hagyomány formálódásának szintjén később is megjelenhettek, akár visszamenőlegesen is befolyásolva az egyes esetekről alkotott képet. Ez jól látható Livius művében, ahol a Mancinus-féle vita nyomai a caudiumi vereségre vonatkozó történetváltozatok formájában is feltűnhetnek. A határozott állásfoglalás ellenére keveredik a kiszolgáltatást és a békekötés elfogadását valószínűsítő két ellentétes hagyomány, hiszen (igaz saját véleményének ellenpontjaként) említést tesz a *foedust* valószínűsítő értelmezésről is a 321-es események kapcsán. Mancinus *consuli* évére vonatkozó könyve ugyan elveszett, de a caudiumi leírás alapján a szerződés megszegését és a *deditiót* feltételezhette Livius Mancinus egyezményét követően is.¹⁰⁵

A tanulmányban elvégzett összehasonlítás a kiszolgáltatások együttes elemzésének fontosságát támasztja alá, hiszen a két esemény kölcsönhatásának feltárásával mind a caudiumi, mind a numantiai eseményekkel kapcsolatban tisztábban láthatunk; a 130-as évek vitájának elemzése például a caudiumi eseménysor rekonstruálásához segíthet hozzá. Mindez a hasonló kiszolgáltatási esetek elemzésénél is óvatosságra inthet, hiszen láthattuk, hogy a caudiumi vereség története hogyan vált későbbi, 2. századi viták múltbéli hivatkozási alapjává, jelen esetben főként a Scipio *factio* politikai érdekeinek megfelelően. Ugyanakkor ez lehetőséget is jelent, amit igyekeztem megragadni, hiszen az összefüggések azonosításával magáról a *deditióról*, és az ezt felhasználó mindenkori politikai-történetírói közegről is pontosabb képet kaphatunk. Mindezek alapján elképzelhető, hogy akár a kevésbé ismert kiszolgáltatási példák hasonló kölcsönhatására is gondolnunk kell, ugyanakkor a jóval szerényebb forrásadottságokkal rendelkező példák esetében ez nem feltétlen mutatható ki ilyen egyértelműen.

¹⁰¹ Rosenstein, N. S.: Imperatores i. m. 247.

¹⁰² App.Ib.83.

¹⁰³ Lintott, A.: Political History i. m. 61–62.

¹⁰⁴ Lásd: Cicero: De Haruspicum Responsis 43.

¹⁰⁵ Ezt az adott könyv tartalmi kivonata is megemlíti. Livius LVI.

Mellékletek

1. melléklet

A *pater patratus* és egy eskütételt ábrázoló aranystatér hátlapja.¹⁰⁶

¹⁰⁶ RRC 28/1. (<http://numismatics.org/crro/id/rrc-28.1>, letöltés 2021. nov. 20.) Továbbá lásd: RRC 144–145.; Richardson, J. H.: The Pater Patratus i. m.: Itt az alakok azonosítására más elméleteket is találhatunk.

2. melléklet

Érme 137-ből, az előlapon Tiberius Veturius nevének rövidítésével, a hátlapon eskütételt ábrázoló jelenettel.¹⁰⁷

¹⁰⁷ RRC 234/1. (<http://numismatics.org/crro/id/rrc-234.1?lang=en>, letöltés 2021. nov. 20.); Továbbá lásd: RRC 266.